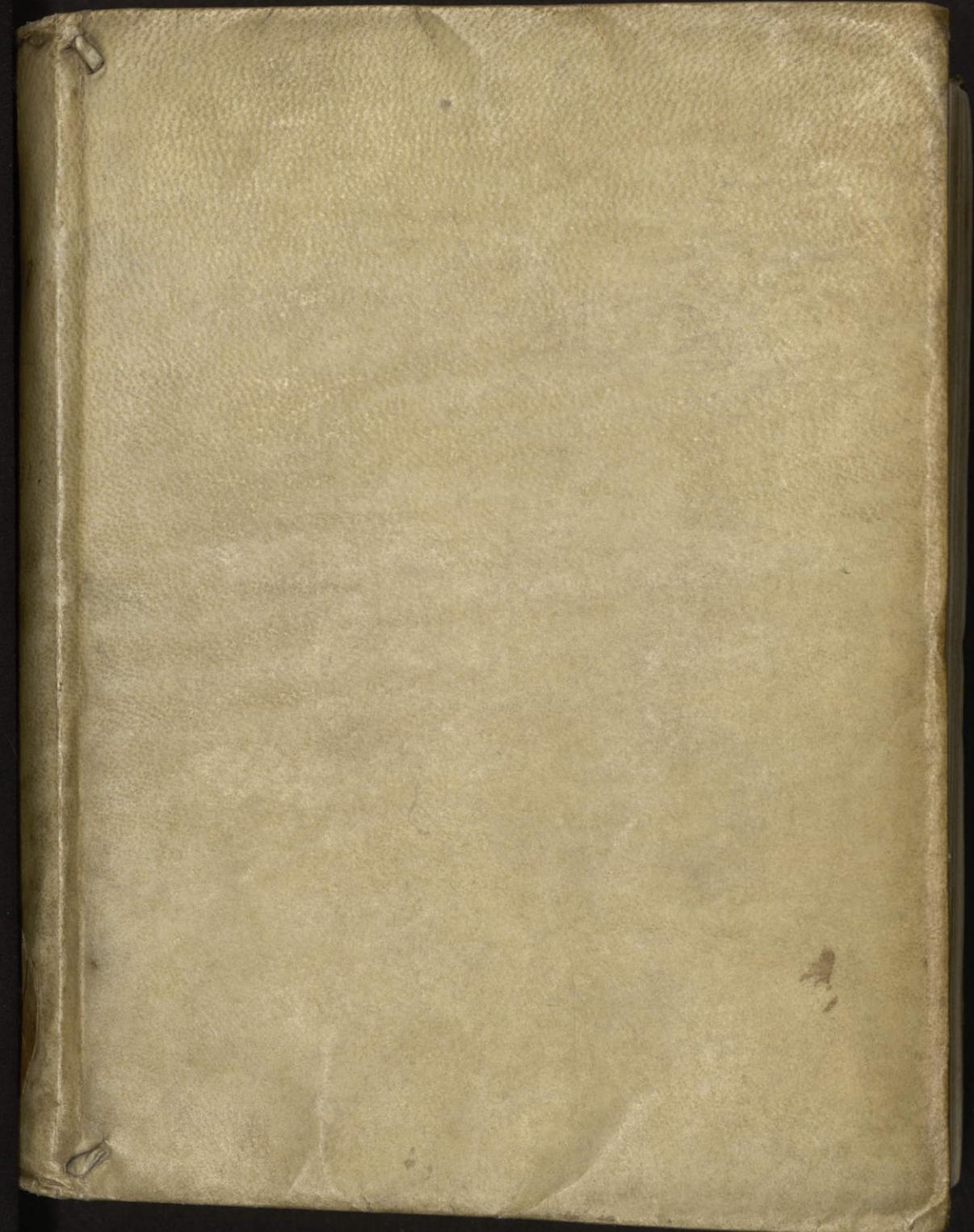
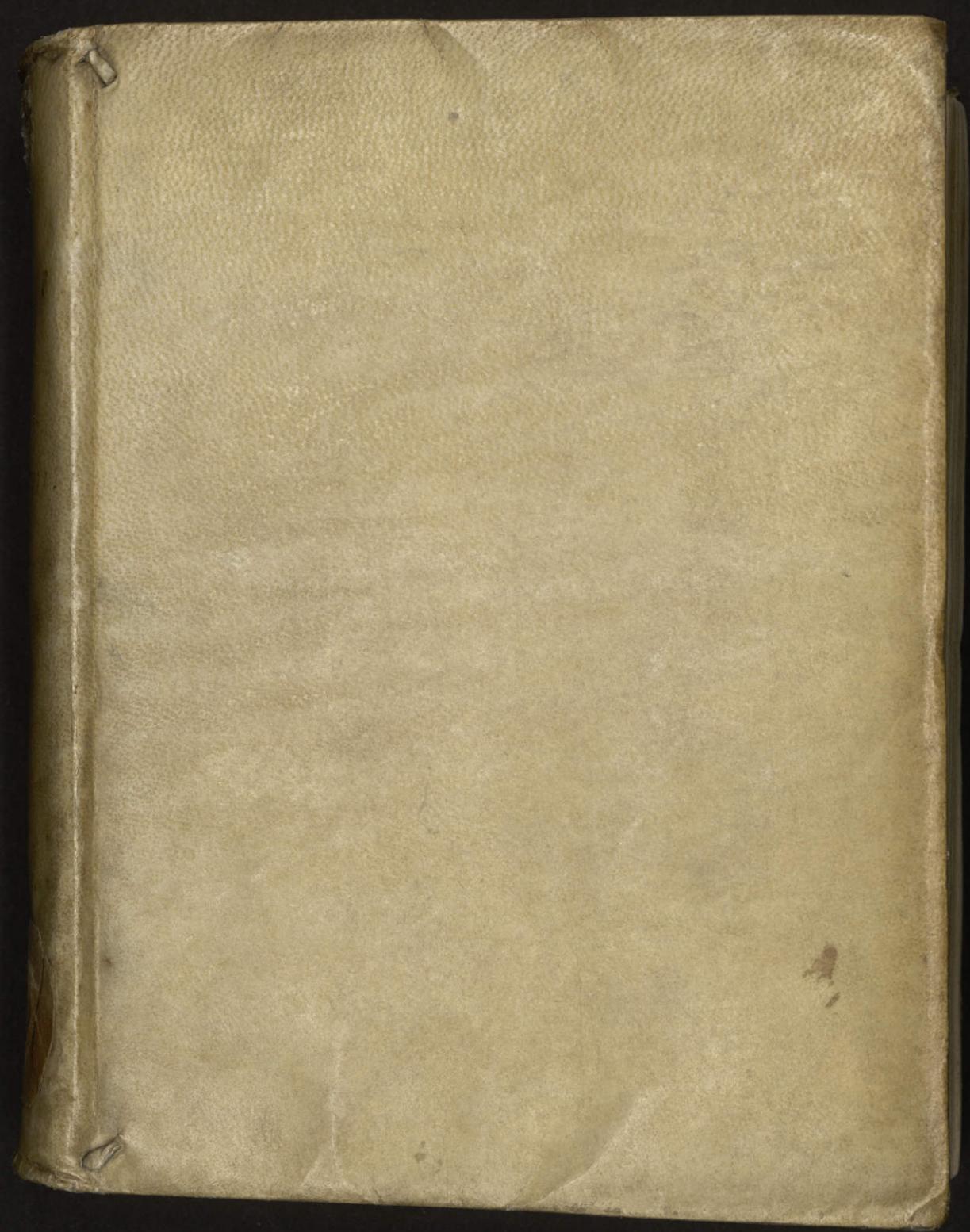


colorchecker CLASSIC

+  
x-rite



510



510

XV<sup>e</sup> siècle

n° 705.

11367

10597

510<sup>8<sup>e</sup> siècle</sup>

Échange fait en 1895 avec la  
Bibliothèque Nationale.

Voir à la fin du recueil.





frater Joannes genitus malborensis  
Guillelmi Sophonensis

# Epistolarum conficien

darum ars perutillis atq; necessaria presertim iuuenibus  
aliqua formula indigentibus.

F. 111v

## Quoniam questus es mecum

Iohannes mi<sup>dilectissime</sup> in christo frater q*uod* qui de epistolis p*rae*-  
tauerūt quo cōponit debeāt: nullā suavitatē nullūq*e* dicēdilepore  
assecuti: aliis imparitri pollicetur q*uod* ipsi non dū attingerūt. Nam  
cū multiplices regulas de epistolis ornatisime p*ro*ficiēdis dederūt  
et ipsi ad epistolas cōficiēdes accessere: sicut hīc in eo*z* p*ro* exem-  
plis insuaves iūmo insipiti et iūsi sunt: hec est q*uoniam* monia tua. decli-  
natio hec est q*uod* ab eo*z* p*receptis* et doctrina te sequestrat. Nimirū p*ro*-  
fectio nā quis nō dedignetur hos qui mōtes aureos pollicēatur  
et ipsi nō habeāt vñ vnuāt: q*uod* in q*uod* horū nō stomachare obse-  
nā barbarie loquēdi q*uod* totū eloquētie ifatissimi p*ro*probētur: dū elo-  
quētie lris rhytmice scribēdis p*ro*struere arbitratur: Hī miras de  
rhytmis tradūt regulas: docētes eligere trissillabas et quadrissil-  
labas dictiones atq*e* totū conatū ingenij sui huic apponunt quasi  
ibi sit eloquētie vis: vt sonoritatē quandā rhytmicale cōsequatur  
q*uod* Cicero eloquentie fons vitādā magnopere suadet asseres illud  
puerile et in eptum esse. de quorū ineptiis non plura dicā: cū tu p*ro*-  
te ipsum cognoscas et aspneris. gaudeo tantū luminis tibi acce-  
sisse: vt horū obscurā cecitatē aīaduerteris. hec emī est p*rima* dicē-  
di via ignorantiam cognoscere et cognitam velle euitare: quare  
vt tantum errore illum euadas: peticio*nibus* tuis cōdescendens  
de illis cōficiēdis q*uod* breuissime q*uod* cōmodissime potero tibi quod  
sentio aperiam. Tu interim quod tantopere affectare te dicis: di-  
ligenti animo verba mea percipere festina. nos interim adiuuāte  
domino Iesu christo (a quo omnia per et quem omnia) ad institu-  
ta pergentes quid sit epistola differamus.

### C*apitulum* prīmū de epistole diffinitione.

E*pistola* (v*it* a maioribus fide accepimus) est humane li-  
gue faciūda vicaria voluntatis absentū declaratiua. Cū  
emī mortale hominū genus loci tēporisq*e* limitib*s* cir-  
cūscriptū passionib*s* corporeis obnoxii simul duobus in locis  
corporaliter esse non possit: cupiatq*e* sibi natura similes et studio

a*i*

m m 6

vel propinquitate generis seu alias quavis necessitate et benivolē-  
tia coniunctos affari. Cū eisdē bona et mala īpartiri quo abūdāti  
us et perfectius gaudiū suū diffundat: et quo facilius egritudinē  
et quavis molestiā q̄si coicstā possit tolerare. Idq̄ nōnūq; ppter  
illorū corporalē absentiā verbo ipso explere nō possit. Huiusmo-  
di ipedimētū nichil a deo remouebit q̄ epistolarū litterarū q̄ be-  
neficū. Nā vt sepe nūcīs non cōfidim⁹: aut eorū memorie p̄times  
cim⁹: aut eorū dēneglīgētiā recte devitamus: aut tandem multa in  
hīscī suspicamur et cauem⁹ vtiliter que litteris et epistolis cōmo-  
di⁹ tūti⁹ q̄ madam⁹. Ep̄laz ergo diffiniēdo recte ipaz līgue hūane  
vicariā esse dixerim⁹ facūdā volūtatis absētū declaratiuam.

### De epistolarū diuisione

**E**pistolarū p̄mā et p̄cipalē diuisionē hāc dicere ausi.  
Epistolarū alia missa: alia respōsua: nec est epistola q̄ i  
altero illorū mēbrorū nō cōtineat. Hec autē mēbra quo  
niā fecūditatis plena sūt: genera epistolarū dicere possim⁹. Līqt  
em⁹ q̄ epistolaraz missarū quedā est narratiua quedā p̄gratulatoria  
quedā cōdolēs qdā miatoria z sic de aliis multiplicib⁹ epistolis et  
noīe et specie differētib⁹ que nō min⁹ sub respōdēdi genere q̄ sub  
missō cōtinētur. Quomodo distiguāt duo ḡna hec iūcē satis pat̄z  
quoniā alter⁹ habet sub se vt idēpēdēs: respōsue vō eplēv̄t depē  
dētes michi vīdētūr. Relique vero eplē quas spē differre protuli  
m⁹ quomodo distiguātūr satis patere pot̄it: si aīaduertere libeat  
subiectā materiā de qua scribere itēdīm⁹. Uerū quia hec aperire  
prolixū esset cū neq; multū vtilitatis ea res in se cōtineat: id con-  
sulto relinquimus ad vtiliora procedentes.

### De partibus epistole essentialibus.

**D**Res p̄cipiales et essentiales esse epistole p̄tes (cū tibi  
dixerō) nequaq; animū tuū a me auertas: p̄serti cū iam  
diu aurib⁹ p̄ceperis illas esse quisq; et hoc iā tm̄ fore a-  
pud te cēlosq; iūaluit vt vix q̄ dixim⁹ aīaduertere q̄s possit. Qua  
refortassis iā nūc me minutū rerisq; vtiliter z cōpēdīose tradidero  
studio nimis aūide assumēs. Teigitur oratū volo vt p̄mū verba  
mea et propositi mel rationem attendas: queq; traditur⁹ sum nō  
respuas. Et quoniā id abo te ipetrare facillimū spero tibi cōtinuo  
aperiā que sint ille tres epistole p̄tes de qb⁹ verba facim⁹. Episto-  
larū līgit p̄tes dicim⁹ cām itētōnē et cōsequēs. Si em⁹ q̄s aīaduer-  
tere vēlit qd ad epistolā necessario et p̄cipaliter exigāt: has tres  
p̄tes sufficiētes dicat necesse est. Cā est p̄ quā mouemur aut īpel-  
limur ad aliquid alicui per litteras itēmendū. Itētō ē q̄ impellit

scribētē ad illā causā p̄ litteras explanādā. Consequens est id quod causa p̄posita et intentione patefacta aliquid sub spe boni finaliter sequēdū demonstrat: aut sub ratione mali fugiēdū: ut me lius clarius et euīdēt us percipere quis possit quid intēdam? Ha rum trīum dīfinitionū explanationē tibi subdā. Ecce em̄ (ante q̄ accedā ad scribendū) causa p̄mō extitit: scz oratio tua r̄vehe mens impulso: qua me impulisti vt aliquid breuiter tibi et cōpēdi ose scriberē: quo artē scribēdi ep̄stolas haberēs. hoc totū inq̄ fu it causa que me ip̄sulit. Secūdo istis precib⁹ tuis mot⁹ aliqd effice re intēdēs scz petīcionib⁹ tuis satīfaccere: cōtinuo me ad scribēdū dispolui. Dec̄igitur est mea intētio rogatū tuo cōdescēdere. Ex his duab⁹ p̄missis tercīa pars nascatur necesse est scz cōsequēs vt pote cū illud fecero quod optas: amicitia tuā menacīa sperē magna⁹ bonū tibi cōtulisse cōfidā: dū te ab errore vulgi liberauero et ad rectā viā ep̄stolas scribēdi īduxero. hoc totū cōsequēs voco quod ex causa et intētōe sequitur. Cōsequēs id dico quod ex p̄missis natū est sequi. Ex tibi patere arbitro: q̄ siue ep̄stola mis sa fuerit siue responsiua: necesse est has tres partes explicite vel implicite contineat si apta et plena dicenda est: alioquin sententia in ea deficiente non erit perfecta ep̄stola. Nam quocienscumq; a nobis scribendum aliquid fuerit oporet vtq; (si sani capit̄is nobis inest vigor) causa aliqua impellamur alioquin aliquid sine causa aggredi peragendum aut fatui est aut parum prudētis. Se cunda pars dicebatur intēcio: et hanc dicebamus secundā partē ep̄stole: et essentialiter et necessario ad illā cōstituendā exigatur. Nam nisi intendas aliquid per ep̄stolam efficere: ridiculū est cur aliquid scribas. Ultima pars ep̄stolam perficiens consequēs prius dicta est. et consequens igitur dicitur: quia sicuti p̄retulimus ex duabus primis sequitur: aut quia aliquid sequendum aut fugiendum insinuat. De cāutem pars maxime suaſoria debet esse: vt si aliquid aslequi vel asſectionē mandare intēdimus hac medi ante sortiatur effectū: reliquias partibus ad idē cooperatib⁹. Nūc vero quoniam satis te intēlligere arbitror has ep̄stole partes esse: et non illas quinq; quas nōnulli posuerē: ad alia utiliora declarāda consequenter accedamus.

**D**e illarū triū partiū ordinatione.

**D**ictum est a nobis principales partes ep̄stole et essentiales et necessario requisitas in ep̄stola cōſcienda tres esse: et illas vtq; p̄ nostro modulo dīfīnendo aperi mus. Veruntamen quia difficultas oriri potest quomodo ille

partes sint locade. utrum scz causa semper pmittenda sit. deinde interio  
et finaliter sequens. Dico quod hic ordo licet bonus sit et artificialis: non  
tamen semper est necessarius. Nam aliquem ponenda erit interio: causa et co-  
sequente sequentibus. aliquem sequens pmittendum: interione et causa se-  
quenter sequentibus. Et huius ultimi modi potius dicunt accommodati arti quam artifi-  
cialis. Ordo enim artificialis in his partibus locandus est: cum ponatur interio:  
causa: non tam adiungitur. Cum autem aliter sit: modus ille accommoda-  
datus temporis vel necessitatibus dicitur. hoc autem totum principles si adiuvante  
re libeat quod ex Cicerone colligitur: quod orationum alia artificiosa dicitur  
alia accommodata. Artificiosa dicitur in qua primo ponitur exordium. secundum  
narratio. tertio diuisione. quarto confirmatione. quanto confutatio. seruo con-  
clusio. Accommodata autem illa dicitur quod dictum ordinem aliqua necessitate  
impellente permittitur. Sed quod obscurum esse possit quoniam dicto tres partes  
exempli variari possent. exempla de singulis ordinibus inferi numerabimur  
semp de una et eadem re loquendo. Primo principles ab ordine arti-  
ficiali in quo primo ponitur causa: secundum interio: deinde non. Conclusio  
enim plus quam tribus modis fieri non potest. sit enim per amplificationem seu idu-  
cendo ad iram per miserationem inducendo ad misericordiam et per epilogum collig-  
endo breviter quam sparsim dicta sunt in tota exempla. Et hoc decet sit  
quod logior fuerit exemplum vel multa in se continet. propterea ne res de qua  
principaliter intendebamus per copiam voborum a mente auditoris possit absesse: dicendum est in conclusione breuissime et summarie sub quodam compendio quod in tota exempla diffusus tractauimus. Hoc membra tertium per  
epilogum episitis magis pertinet quam reliqua duo membra: seu concludere per  
amplificationem et miserationem. Nam ille potius est modus oratione conclusioni pertinens iudiciali aut demonstrativo generis quam epistolis. Nota  
etiam hinc me locutus esse de conclusione que spectat ad rhetorem: non aut  
de logicali. Nam aliter tractatur et illis alio modo vertitur quam haec de qua  
in presentiarum est sermo. Nunc autem ut huic capitulo fine constituantur  
Conclusiones est artificiosus terminus totius epistole claudens illam  
ut oportet: ideo quando ad ipsam peruenieris: studebis ibidem intentionem tuam comprehendendisse ac breviter concludere.

### De petitione parte accidentali.

**P**etitionem nonnulli putant per epistole: nos autem (ne oīo illis  
refragari videamur) illa epistole parte accidentale esse  
credimus. Cestum enim multis esse exemplis amplectissimas in quibus  
nulla cadit petitio. At nota quod magis hec notatur in epistolis quam in  
orationibus quam oratores certiores doctrinas reliquerunt de eadem re:  
quam illi qui de codicibus epistolis scripserunt de ipsa. ut in epistolis potius  
accidere: aliquod dicere ceterabo. petiturus igitur aliquod prior demonstrat-

ut opus est petitionē iusta esse: scđo illā esse possiblē adimpleri ab eo a quo petit. tertio explicandus est modus illius possibililitatis. quarto remunerationē assignat. Hę cōditiones reqrūtur vt recte petitio fiat. Hęc aut̄ colliguntur solū ex doctrinis & ex ep̄plis clarissimorū virorū: hoc aut̄ nolo te lateat. nō debes putare has cōditiones necessarias esse in quacūq; petitione. Nā quādo plane cōstute rit petitionē equā esse & iusta: vt de his qui petūt mutuū cōstāter: sup sedēdū erit illi cōditioni qđ demōstre pettionē esse iusta. Nāq; quod patet ex p̄sse supuacū est laborare vt demonstremus. illud patēs est & clarū. Similiter si direro de possibililitate & modo possibililitatis demōstrando. Nā cū aliquis sit laborans iuxta puteū sedens: petēs vt aqua ab haurientibus sibi trada: ridicule diceret. trade michi aquā. Nā illa michi dare in vestra est potestate. & qđo id sit in vestra potestate manifestū vobis reddo: ex hoc qđ funē et vas ad hauriēdū habetis. satis em̄ dicere esset. Rogo aquā michi prebeat. Nā sicut int̄sal patior. Remuneratio aut̄ nō semp de monstrarī neq; ap̄iri. Nā cū aliqd petim̄ ab his qui nobis obligati fuerint nō oportet qđ dicamus eis: remunerati eritis a me si heca vobis ip̄trauero. Similiter cū pater & mater aliqd petunt a filio nō semp oportet qđ subiūgant remunerationē: quoniā filius absq; spe remunerationis iussionibus petitionib; ve parentū condescēdere debet & tenetur. Itidē tibi loquor de petitionib; que fieri solent inter veros amicos. Cū vero alii scribimus cessantibus causis supradictis quattuor cōditiones arbitror seruādas in petēdis. Volut aut̄ hic planis ac manifestis ex ep̄plis vti: vt apertius int̄lligeres quid intendere designare. Nunc quoniā satis videoz michi locutus fuisse de ep̄stola & eius p̄ibus necnon de his que in ep̄stolis principaliter considerantur: de regulis ep̄stolarū sit finis. Tum ne nimis prolixus siam. tum ne verba multiplicem vbi non est opus. Non enim de tuo ingenio diffido quin si te in his exercere volueris et hec precepta seruare. ceterosq; oratores clarae in suis dictis imitari doctor euadas in ep̄stolis cōficiendis. His igitur sic pertractatis & collectis solum hoc vnu superest vt petitioni tue condescendentis aliqua in cōpletis ep̄stolis subiiciamus exēpla in diuersis causis: vt apertius intelligas ea que forte dura videbantur cū de rhetorica ep̄stolarū loqueremur. Interim tu que hactenus tradita sunt a nobis de ep̄stolaz dicramine: grato animo accipe memēto. Testor em̄ fraternitatē tuā me hoc tractatulo nichil qc̄q; abscondisse: qb; te velle intellexerim̄ aut tibi vtile fore arbitrati fuerimus. profecto enim quidā ex maiorum nostrorum

doctrina percipere et industria nostra breviter in unum redigere  
studiuimus id tibi compendiose tradere curauimus tam dilucide  
et succincte. Facito hoc sicut ne spreuoris in quod nos tantopere la-  
borasse percepis. hec ab te si ipetrauero gaudiū michi solidū  
accessisse cognoscam. Tu quoque nō parum fructus glorie et hono-  
ris tibi vendicaueris. Ad exempla me nunc conuerto quoniam illa  
te magnopere expectare cognosco.

**E**pistole exemplares in quibus antedicta patefunt.  
**I**ohannes decretori studiosus fratris Guillermo sophoñ.  
S.p.d. Dilecte frater tantus est ardoz q̄ meis iprecordiis  
surrepserit de humanitatis studiis acq̄rendis ut nichil mi-  
chi tam suave videatur nichil ve locudū nisi vt tātisper itellectu  
suoq; de huiuscemodi studiis quicq; legere aut degustare possim.  
**Ecce cā.** Cuperē ciceronis rhetorica p̄scribere vt haberē librum  
atq; doctorē quo id qd̄ tātoperē nācīcl affecto: certa rōe imitari  
posse: at vero dictū librū vñ habere possim neq; scio neq; cogitare  
valeo: cīl aut rarus aut nullus apud nos existat eo q; nō est q; huius  
modi studia curat. **Ecce intēcio.** Quare fit q; preces ad te porri-  
gā: vt eñ librū abs te valeā ipetrare. Quod vt facias p̄mutuā in  
nos amicitia orō et suppliciter postulo. Tum vero p̄ ubi inata cle-  
mentia atq; munificētia fac exoratū te īde prebeas: vt scīā q̄ti fa-  
cles p̄ces meas: q̄tūq; caripēdas me doctū euadere: vt tādē cog-  
noscā nō michi vanū amore tecū locatū esse. **Ecce p̄ns.** Vale  
**A**lia in eodem.

**I**ohannes decretor studiosus Guillermo fratri suo Sal-  
plu. dī. Uellem mi guillerme tatus ardor adesset rhetori  
cam tuam michi accōmodare q̄ ego ardentissime illā abs  
te peto et sepius a te petere intendebam. Verum cum animaduer-  
terem te continuo illius indigere propter humanitatis studij lec-  
turam in qua te exerceri sciebam: hactenus destiti. **Ecce intēcio**  
Nuperrime tamen auditui lectiones tuas eiusdē libri terminasse.  
et amplius libro illo te non indigere: quo fit vt ad te fontem meo-  
rum desideriorum configlam. presertim cum non alibi dictum li-  
brum habere possim emendatum. tuum autem nedū correctū: sed  
correctissimum noui: quare te obnixē rogo (et si fas est dicere) su-  
beo vt istū librū dictū p̄ eñ q̄ has defert fas remittas vt scribere  
possim. **Ecce cā.** Hoc si abs te ipetrauero vt cōfido tām efficies vt be-  
attitudinis partē videar asseditus: qñquidē itelligo te michi adeo  
cōfūctū vt rē quā marie caripēdis et qua forte quotidie idiges mi-  
chi accōmodari nō dubitē a nō cognoscō te michi vera amicitia cō-

luctū esse. Qui velle meū tuū esse dicas hoc modo efficies ut veli  
petīcōes etiā tuas ī posterū dignas exauditōe faceres. Igitur factio  
pro antiqua consuetudine et me exaudias et me tibi denicias. Ecce  
ce consequens.

**C**Exemplum vbi consequens preponitur  
**I**Obānes decretorū studiosus salutē plurimā dicit. Hussi-  
lermo Sapho. Gratissimū michi efficies dilecte frater in  
chasto. īmo ppetuis tuis officiis me vēdicaueris si hodie  
no die has q̄s tibi porrigo p̄ces exaudias. hoc erit quo abs te ipe-  
trato sumū gaudiorū meorū videar acquisuisse. hoc inq̄ est q̄d si abs  
te accepero ap̄flissimū bonū me dicā adeptū. Ecce cōsequēs. Nā  
vt fatear tibi verū: cū aīaduerto sermones adeo īnēptos: adeo īn-  
sullos: fastidiososq; cū qđ loq; attētauero: michi etiā ipsi nauseam  
generāt. Sicut hāc potissimā causā fore: quare spretus ī cōtēptus  
existit ī cōmuni hoīin colloquio. Nam bi aliquādo rē aliquā vībis  
adornare ceperūt aut vituperādo denigrare. et ego itidem facere  
attento: cōtinuo risus subest quādoq; idignatio: ita q̄ oēs fere dīs  
cedat verborū meorū fastidio lesi. Ecce causa. Cogit me ista res tū-  
bi humiliū p̄ces effundere quatinq; digneris tuā rhetoricā mi-  
chi accōmodare vt ide exēplar sumā quo verba mea dīrigā vt tan-  
tam ignominia eūtare possim. igitur factio quod optor me a tāta  
anxietate absolue. Ecce intēcio. Vale.

**S**Up̄a vīsum est ī exēplis quomodo causa. Intēcio. et cō-  
sequens expresse ponitur: hic ostēdā quomodo ip̄licite  
In exemplis hactenus propositis cōtinuo elaborauit: vt  
illas quas ep̄istole tres p̄tes assignauim⁹ seorsum ī separatim tī-  
bi aperiemus. et vt credo ex his que dicta sunt plane intelliges  
quid sit causa: quid intentio: quid ve cōsequens in ep̄istolis. Vez  
quia nonnūq; perueniat ad te magnozū virorū ep̄istole ī quibus  
difficulter animaduerti possunt. seorsum ī separatim dicte p̄tes.  
et per hoc arbitrarī posses aut ep̄istolas illas diminutas esse: aut  
hāc nostrā doctrinā mīn⁹ solidam. Quare fit q̄ te admonendū du-  
ximus illas partes quāq; distinxerim⁹ adeo tamen inscribēdo cō-  
cathenatas et vicinas esse: vt vix altera ab altera secerni possit: ni  
si magna diligentia adhibita fuerit. H̄i enī qui sunt tritū dicendi  
genere adeo mixtū adeo coniūctū verba et dīctiones inūicem  
copulant: vt siue orationē condāt siue ep̄istolā vix aīaduerti possit  
quo modo pars vna ab alia distinguatur. Sicut vt apert⁹ loquar  
vbi finito exordio incipit narratio: et finita narratione incipit pe-  
titio. et sic de reliquis partib⁹ orationis. nonnūq; hoc accidit in epis-

stolis q̄ aliquādo adeo cōglutināt causam cū intēcione: vt vīx alte  
ra ab altera distingui possit. Quomodo autē et vbi illud eueniat  
scias hoc esse magni ingenij et vīri in dicēdi genere exptissimi offi  
ciū. ego autē q̄ tu cognoscere possum id arbitror fieri per colorem  
rhetoriciū qui dicit cōtinuatio: hoc tamē cōtinuo ausi dicere q̄ nul  
la fere epistola q̄ ab egregio oratore emanat qui has tres presaut  
explicite autē plicite contineat: nisi quodā spāli modo scribere eis  
libeat: vel breuitate ad hoc ducātur. Nec putādū est ista (vt ita lo  
quar) tāq̄ leges oīo dari. sed tāq̄ id qđ certe frequētissime accidit  
Itaq̄ dicit. m. fabi⁹. Nemo exigat a me id pceptorū gen⁹ qđ est a  
plerisq̄ scriptorib⁹ artū traditū: vt quasi quasdā leges imutabili  
necessitate cōscriptas studiosis dicēdi feram. Nec latis.

**D**Quomodo debeat se habere scribens anteq̄ scribat.  
Iligenter percipe que nunc dicā: quoniā pandere iſitui  
fundamētū et radicē epistolariū cōponēdarū. Cum igi  
tur quid cui significare volueris: idq̄ litteris mandare:  
nō oportet te calamū arripere et cogitata statū litteris ponere: im  
mo necesse erit prīmū cogitare cui scripturus sis: eiusq̄ cōditionē  
et dignitatē vtrum publicus an priuatus. vtrum diues an pauper  
vīrum amicus an inimicus vel parū cognitus. Hoc īdeo dixerim  
quia nōnūq̄ cōtigit nos eis scribere qui adeo īportunū sunt: vt que  
cūq̄ scribas etiam si iocunda et bona: tñ tedium efficiantur. Quot  
staq̄ homines tot capita et sentēcie sunt vt ex therentio cognosci  
tur. Ihs summarī et cōpēdīose causa et intēcīo tua aperienda  
erit et claris planisq̄ verbis contingenda. Alij sunt quib⁹ nichil  
locundius epistolis: illis lōgas et ornatas effice: nam illas assidue  
legēt et in illis maxime oblectātur. Quādo vero platis et digniori  
b⁹ scribis hos sēper honorare stude: maxie vero quādo eorū grati  
am cupis aut aliquid ab eis obtinere desideras. Esto tñ caut⁹ ne  
falso nimī illos extollas: aut plusq̄ te aut illos deceat dicas. Oē  
enī quod min⁹ fit ī mediocritatisq̄ regulā excedit: est vīciosū. Quā  
do amicis scrible: cū his esto breuis et lōgus vt res et tēpus volet  
Amici enim oīa equo animo ferunt si veri fuerint quos tāto car⁹  
colere debes: q̄to magis vnuquisq̄ his opus habet. Veros ta  
men amicos (vt de hoc nunc loquar) rariſſime reperies. Tu ergo  
si quos reperies: cole ipſos vt teipm. Ne ergo lōgior si q̄ oportet  
intelligere etiā satis ex te potes q̄ amicis scribere potes q̄cūd ti  
bi placet. At inimicis nō itidē: sed illis prout eos aut reprehēdere  
aut mitigare voles. Si vero cōtigerit te scribere his quos parum  
honoras q̄ etiā de te dignitateq̄ tua: aut nichil aut parū cognoue

runt illis te pigno aperies q̄ ardētissime poteris: sic tamē ut nūq̄ ostēdendo te iactites. Laus enī speciosa nō est in p̄pria lingua. Ab alijs (inquit quīntilian⁹) lauderis. Deuita lgitur omnē arrogantiā am q̄tum poteris et quo facto pedetentim ad causam tuam accēde: demonstrādo illā vel iustam esse vel nō indignam vel vtilem. Nam cū causam tuam huiusmodi esse demōstraueris statī patere poterit intentionem tuam esse iustam et laudabile. Similiter hoc intelligi potest de consequente. Nec tantum opus est considerare cui scribas: sed et ē ipsum et vīres tuas perpendes quod si neglexeris facilime in errorem duci poteris. Scio enī aliquos qui (quoniā vīres ingenij sumēndi nō sunt) coruerunt dum nimis alto scribere stilo aliquid attentarent: quoniam illud complecti nō poterant quod eorum ylrib⁹ impar fuit. Tu vero non solum vīres tuas considera et q̄tū valeas in dicendo sed vide quib⁹ litteras trades si etiam verbis aliqua declarando reliquis. Nā cum his qui parum ingento valent eloquēdum est: puris ac simplicib⁹ verbis ne illos īdociles derelinquas aut tibi odiosos. cū se contēni credunt dum obscuris locutionib⁹ seu translationib⁹ cum eis quis loquitur. At scias q̄ quāto manifestius et clarius litteras cōstruxeris et ornatius q̄tū fieri potest: tanto laudabili⁹ scripseris munusq̄ huiuscē officij complexus fueris. Sūmopere tamen tibi caue a stilo quorundam rhytmisantium qui longis et transuersis vtūtūr constructionib⁹: qui obscuras et strumosas et nimis duras habent translationes. Contra quos michi fere loqui dignum non videtur. Animaduerte preterea ne cū clar⁹ esse desideras et perspicu⁹ (que teste fabio summa est orationis virt⁹) in sermonē puerilem penit⁹ incidas. ne quid barbarum aut ineptum dicas. Nec cum alto stilo vtīvoles: turgid⁹ inflatusq̄ videaris fere tanq̄ nesciens sermoni modum dare. Est (inquit orati⁹) mod⁹ in reb⁹ sunt certi deniq̄ fines quos ultra citraq̄ nequit cōsistere rectum. Hec in primis sequeris. M̄tullij ciceronis eloquētie fontis: epistles diligētissime frequētissimeq̄ perlegēdo. Itemq̄ plini⁹ aliorumq̄ eruditoriū atq̄ a longa etate approbatorum.

**C** De causa scribendi et materia.

**D** On etiam erit inutile tue scriptōnis causam et materiā diligenter considerare an sc̄z ea sit honesta talisq̄ videatur an humiliſ an dubia: an obscura: an admirabilis: tūpis ve. vt Cicero et quīntilian⁹ in rhetorici presertim pro exordiis eruditissime docuerunt. Si enim causa scribendi et res quom scribēdo tractas sit honesta: minori iudicione et difficultate

**S**in autē dubia vel obscura: indiget declaratione & explicacione.  
Sin est humilis indiget ut extollatur causa sibi aliquatenus q̄ si  
est admirabilis aut turpis remedius maiorib⁹ opus est ut etiā vult  
quintillan⁹. Nam pro similitudine honestatis instabis ostendendo  
q̄ & si causa seu res turpis videtur: alia tamē est ac videtur vel ab  
aliqua bona proprietate sumendus est sermo: que & si cause nō in-  
sit consequēs tamen est vel videtur posse conuenire. vt Terenti⁹  
cum mererrices laudat: aut in honestas introducit hoc declarat  
esse vel cognator⁹ negligētia vel egestate vel pro eorum frequen-  
tia ac blandiciliis creberimis factum. Et ita in similibus: vt si de-  
fendere velis furē dicas vel societate vel paupertate urgente: ne-  
q̄ ex suo ingenio ita factum esse vel illud se postea emendaturum  
vehementissime sperari aut simili aliquo modo. Et hec hactenus  
de his rhetoriciis ampliora dicenda veniunt.

**D**e modo salutandi.

**I**am videt dicēdū quomodo fīm varias psonas varie salutādū  
est: q̄o faciēdo nomē vtriusq; preponi debet. Inter q̄ fere  
nomen scribētis preloquaſ: ita em̄ a doctissimis est maxi-  
me vſitatū, vt tulianas ep̄las plegentib⁹: ceterisq; illi⁹ etatis doc-  
tissime pſtar. Sic ergo dices. Martinus Johannis Egidio fratri  
salutem plurimā dicit. Aut huiusmodi aliquid: apponēdo titulos  
dignitatis eis qui talib⁹ ornantur prout conuenier. vt Martinus  
Johannis sacre theologie professor⁹ tc.

**D**e modo cōmendandi se superioribus.

**S**imiliter modū cōmēdādi se sup̄iorib⁹ vnicū tibi assigna-  
bo: quoniā is vſitatioꝝ & frequenti⁹ celebrat⁹ a doctis et  
claris oratorib⁹. & tu ipse facillime dictans imitādo ꝑ plu-  
res alios p̄mēdatōis modos adiuentre poteris. Maiorib⁹ aut̄ sc̄ri-  
bēs sic te illis cōmittes. Reuerēdo in chārto patri. C. episcopo ta-  
lis dioceſis. N. ei⁹ devout⁹ fili⁹ vel orator plurimi cōmēdati se fa-  
cit. Uel post cōdignas salutatōes sc̄ipm̄ tā hūlliter q̄ deuote p̄mē-  
dari petit. In his aut̄ salutatōib⁹ sive modis p̄mēdatōis q̄ multū  
se extēdūt: si te captare volueris absq; crīmine decētere facere po-  
teris. Sin aliter seq̄ poteris multiplices modos traditos in ſumis  
quorūdā viroꝝ q̄ de ep̄ſtolis ſcriperis: ex ſalutationib⁹ & modis  
cōmittendi excipi & formari potest mod⁹ ſcribendi ep̄igrāma. hoc  
excepto q̄ in ſup̄scriptionib⁹ diligenti⁹ & magis dearticulate po-  
nendi ſunt tituli & dignitates pertinentes his quib⁹ ſcribim⁹ atq;  
in his ſup̄scriptionib⁹ formandis magis ſeruand⁹ eſt rit⁹ & con-  
ſuetudo patrie q̄ regularis preceptio. Quoniam vnta regula id

exprimere non potest: et iam in his plus valet opinio quam doctrina.  
Quisque enim in epigrammate studet eum cui scribit maxime decore  
rare quare (ut verum tibi fatear) nichil videtur michi minus ves-  
tum quam epigrammata litterarum.

**D**e spiritualium virorum titulis.

**H**actenus dictum est de his quibus salutes optade erant et quoniam  
maioribus reddere nos habemus: deinde illuc usque produc-  
ti suimi. ut de epigrammatibus formam diceremus.  
Verum quod epigrammata recte formare non possumus non cognitis titu-  
lis et attributis personarum. fortasse nunc anhelati pectore expectas:  
tibi promissa quod tituli singulis personis conuenient. Hoc autem erigere ma-  
gnum est humeris nostris iponere. Verutam quod denegare non  
possumus quod percedo iniurieris: ut in uno in unum collectis viris tenui  
los et attributa singulis personis conuenientes tibi aperte conabor. Cu-  
m sit statim harum personarum distributus sit in personas spirituales temporales  
et scolasticas. De spiritualibus tamquam dignioribus primi dicendi vis-  
detur. Incipiendo primo de titulis et laudibus summo pontifici congru-  
entibus: et sic deinceps descendendo quoque deueniam ad infimos  
Idem illud faciam cum de statu secularium et scolasticorum loquar.

**S**i ergo summo pontifici scriptus sis litteras tuas hoc modo  
enunciar e poteris. Sanctissimo in christo patre ac domino. N. diuina p-  
udentia sacro sancte romane et apostolice sedis summo pontifici.  
Johannes decretorum studiosus eiusdem sanctitatis deuotissimus  
filius seruus vel orator. Post beatissimum pedum oscula se ipsum  
totum tam humiliter quam deuote commendans.

**E**pigramma itaque est.

**S**anctissimo in christo patre et domino. N. diuina pudentia sacro  
sancte romane et apostolice ecclesie summo pontifici domino  
suo unico colebatissimo. Sic insuper si bene accueritas  
ad inuenies modum epigrammata formam cognitis titulis personarum.  
Logum enim esset et fastidiosum de singulis epigrammata formare.  
Verum quod de summo pontifice loquimur: ei attributa amplius tra-  
demus. Nos igitur titulos congrue attributum summo pontifici vocando  
eum patrem patrem patrie celestis. In terris patrem clementissimum  
patrem maximum vel summum pontificem. Cardinales patriarchas  
archiepiscopos et protonotarios. Patres prestantissimos ac re-  
uerendissimos dominos merito appellamus. quod si alio gradu decorati  
essent ut pote doctoratu theologie vel sacrorum canonum. Id etiam ad-  
dere possumus et maxime in subscriptionibus in quibus maior facultas  
datur titulorum enumerando. Episcopos: abbates: et prepositos

prestantes patres/reuerendissimos in christo patres/et dominos  
vocamus. Ministros vero generales ordinū mendicantū reue-  
rendissimos dicimus. Ministros vero prouinciales reuerēdos tā  
tum appellam⁹: q̄ si doctores theologie aut decretorum fuerint:  
illos sacrarum litterarum professores vel doctores eximios sacre  
theologie dicimus: aut sacrorum canonū doctores famosos: ⁊ cō  
similibus titulis illos decorabim⁹ prout in eiusmodi sc̄iētiis illos  
expertos nouerimus. Canonicos vero ecclesiarū cathedraliū et  
cantores insuper ⁊ earūdem ecclesiarū rectores curatores paro-  
chiarū venerabiles in christo vocam⁹. Sic quoq; appellare possu-  
m⁹ religiosos cuiuscūq; ordinis dilectos in christo fratres/castos/  
illibatos/continentes/deuotos/deo gratos apostolice vite secta-  
tores euangelice regule exemplaria: vite celestis specula/imitato-  
res sanctorū ⁊ his similia illis attribuere possumus. Abbatissas  
sacrotissas/cuiuscūq; ordinis fuerint venerabiles in christo vo-  
care cōsueuimus honestissimas/deuotissimas vel deuotas ancillas  
sponsas christi. Reliquas moniales/honestas/deuotasq; dicim⁹.  
Similiter famulas: ancillas ⁊ christi sponsas. Reliquas insuper  
quoque in statu penitēte positas que pōpas seculi repudiauerūt:  
castas et deuotas dei famulas vocamus.

**D**e titulis temporalium personarum.

**I**mperatores fere cesares appellātur. hiq; inuictissimi: glo-  
riosissimi: illustrissimi dicuntur. Cum vero coronā imperij  
adeptus fuerit imperator: regē regū imperatore semp au-  
gustū dicimus eo q̄ imperiū romanū semper augere debet. Etiam  
attribuere possum⁹ in superlativo oēs titulos quos alliis principi-  
bus attribuimus in positivo. Regibus vero scribēdo eorū titulos  
declaramus dicēdo maiestate eorū regiā: ac sanctā coronā: sacro  
sanctā regiā. Possumusq; ipsa attribuere p̄ excellētiā dignitates  
quas reliquis principibus ipsis inferioribus assignamus. Regē  
vero francie singulari quodā p̄rogatiuo christianissimū dicimus.  
Ceterosq; magnates vt sunt principes: duces comites ⁊ barones  
vocamus magnificos: illustres ⁊ excelsos principes ⁊ dños semp  
meruēdos. Qui vero inter hos p̄cellētes fuerint illustrissimos in-  
clitos ⁊ serenissimos ac felices nūcupamus. Milites strēnuos vi-  
ros gñosos spectabiles splēdidos eq̄stri ordīe militariq; insignitos  
dicere possum⁹. Sunt alij qđ dignitas multū accidētālit ⁊ quodā  
mō usq; ad certū rēp⁹ dñatus euenire solet: vt est ciuitatis magi-  
stratus administratio: q̄lis est p̄fectura vrbis aut ciuitatis. ⁊ tales  
dici possunt celebres spectabiles insignes: ⁊ his similibus titulis

insuper adornari possunt prout expedire videbitur. q si tales nati  
essent ex senatoribus aut aliqua alia virtute fulgentes: cōspicuos  
illos claros nūcupamus. Si autem in armis famosi fuerint illos  
magnanimos strēnuos fortissimosq nūcupamus. Cōsiliatores ci-  
uitatis et altos preeminentes ciues insignes cōsultissimos et sapiē-  
tissimos dicimus. Insup claros egregios generosos famatos cele-  
bres sagaces prudētes et his similia ipsis impēdere possumus. Ca-  
uendū tamē semp ne post sup latīnū ponatur positivus: aut copa-  
ratius minus egregius. Mercatores probi prouidi circūspecti  
solertes industres experti et fideles dicuntur. Populares vero et  
reliquos infimū status appellare possumus diligētes obsequiosos  
fideles et amabiles. Dignitates vero et tituli mulieres cōcernētes  
hic enumerare non est necessarīum: quoniam huiusmodi ex patrū  
et maritorum dignitatibus nūcupari possunt. Attamen mulieres  
(eo q honestas maxime esse illas decet) castas pudicas et hone-  
stissimas generali vocabulo nūcupamus. Si vero antique ciues  
fuerint: illas egregias matronas et venerabiles dicere possumus.  
Virgines vero pudicas vel pudicissimas candore virgineo ruti-  
lantes moxigeratas et modestas scribere possumus. Socios fra-  
tres similiter et amicos in adolescentia seu etate prima positos: di-  
cimus discretos modestos castos moxigeratos facetos yrbanos  
amantissimos amicissimos et nobis charissimos graciosos ado-  
lescentes bone indolis iuuenes dicimus.

### De titulis scolasticarum personarum

**Q**uia hacten<sup>9</sup> dictū est de titulis agnūtib<sup>9</sup> tā spiritualib<sup>9</sup>  
personis in dignitate cōstitutis q de his q seculari pōpa-  
fulgēt sicut polliciti fuim<sup>9</sup>. nūctero loco supēst ut dica-  
m<sup>9</sup> de laudib<sup>9</sup> et prōgatūis que scolasticis viris et litteratissimis  
attribui solent. At vero cū theologi et doctrina et dignitate et vita  
ceteros precellent et precellere arbitrantur de attributis eorum  
exordiamur. Theologi diuinarū rerū iterp̄tes nominis diuinis et  
catholice fidel defēsores: heresū expurgatores. q si i his studis  
doctoratu potiti fuerit viros illos diuinissimos et itegerrimos nū-  
cupamus. Sacre theologie doctores eximios viros: admirādos  
sanctissime scīcie pfeffores celeberrimos: et eiusdē iterpretes ir-  
reprehensibiles. prestatissimos viros: et doctissimos: et in diuinis  
imbutissimos. Est aut̄ hec āmonitio generalis sc̄z vñū quēq possi-  
tiuis et superlatiuis titulis adornare in quaūq dignitate et vir-  
ture secūdū q plus min<sup>9</sup> ve in illo in quo laudād<sup>9</sup> est precellere di-  
gnoscitur sicut officiales. Juris cōsultos vocam<sup>9</sup> iuris pōtificum

interpretes. Juris divini cōsultos: sacri iuris peritissimos: cōsultissimos: modestissimos: famosos vel doctissimos. Oratores secundos: disertos: expolitoes: celebres: artis dicendi doctissimos: loquendi modestissimos: graues: ciuitatis tutores: rei<sup>q</sup> publice preclaros administratores: pupilloz viduarum desolatorū op portunos aduocatos: patrie defensores: decus viris: his oibus et cōsimilib<sup>q</sup> titulis luxa eoz merita illos adornare cōstituimus. Legis cōsultos: iuris ciuilis interpretes: cōsultos peritissimos: et patrie ciuitatis coluntas nūcupamus. Philosophos dicim<sup>q</sup> modestissimos: grauissimos: accuratissimos nature interptes: et morum obseruatores. Quis in medicinis docti euaserint: eos eximie medicine doctores: et artiu liberaliu splēdore egregios: famatos: celebres: atq<sup>z</sup> claros dicere licebit. Logicos vero acutos viros. p spicacis ingenij: ardētissimo lumine radiates: vertiq<sup>z</sup> interptes appellare possumus. Rhetores dicuntur viri celebres: artis dicendi periti: facudi eloquētes: dicēdi pceptores: hisq<sup>z</sup> similia illis attribuimus. Mathematicos: astronomos: geometros: et arithmeticos hos industrioso subtile viros vocamus admirabiles insug: et ardētis ingenij: reliqui tituli ordinare possint viris doctis congruentibus. Musici viri docti et locudi dici possunt: si in eis musica radicitus flouerit non ad lasciviam: sed ad animoz recreatio nem. Gramaticē pceptores: doctos morigeratos grauesq<sup>z</sup> viros et litteratos nūcupamus. Scolastici singuli dici possunt bonarū artiu zelatores: bonarū disciplinarū sectatores: virtutū cultores. Studētes assidui virtutū cupidi: prudētie sectatores. Illos vero quos phie et artibus liberalib<sup>q</sup> nouim<sup>q</sup> ibutos: elegātes clarosq<sup>z</sup> iuuenes: et doctos in liberalibus studiis nūcupamus. Egregiis insug artiu studētes dici possunt variādo titulos et adiectiva eis condecenter attributa. Unde nūc dei fauēte gratia satis dictum arbitror de titulis viris scolasticis congruentibus. Sed in omnibus his optime sciendis plurimū valet exercitium. exercitatio enim promptos et abiles reddit quos somnolentia ineptos facit. Et quoniam credo te animaduertere que dico: ad reliqua pauca que supersunt accedamus.

**C**onuenit nonnūq<sup>z</sup> quādo res plixas scribere habemus ut in ipsa epistola cōtineatur narratio: diuissio: affirmatio: cōfutatio et cōclusio: seu aliqua ex his partibus. Quare cum istud cōtigerit: hoc generaliter teneas: sc̄ has ptes esse tractandas sc̄dm q<sup>z</sup> Cicero in rhetorica ad herenniu tradidit. certiore volo reddere te q<sup>z</sup> quicūq<sup>z</sup> munus oratorū: sc̄ orationis ptes tract-

tare nouerit: hic quoq; elegatissime habet se in litteris scribendis.  
Nichil enim differt oratoriū munus a modo epistolas faciēdi: nisi  
q; primū pertinet in se secundū. Multi enī reperti sunt in epistolis  
faciēdi clari: qui manus oratoriū nūq; sunt adepti. Est enim fe-  
cunda res et divina orandi facultas. Hoc vñ scito: q; nō tā ardue  
proceditur in epistolis dū quid narramus: diuidimus sicut in ora-  
tionibus. Est enim lōge liberior vagandi potestas in epistolis con-  
dendis quā in casis porandis. Et licet hec duo genera valde pro-  
pinqua sint et cōvincina: longe tñ maioris est facultatis orandi doc-  
trina q; epistolarū norma. At vero ne diutius te verbis obtūdam  
cum aliquid diuidendū fuerit in epistolis: fac diligēti animo. consi-  
deres rē ipsam diuidendā: q; breuiter q; cōmode p̄imaria diuisio-  
ne diuidi possit: eāq; ad paucissima mēbra cogas. Narratio tamē  
frequētius in epistolis accedit: q; diuissio. Iḡē narratione tractan-  
do studeas. diligentissime: vt illa breuis sit et dilucida atq; veris-  
missis. nō ponas in ea obscures et inusitatas dictiones: neq; lōgas  
aut inutiles clausulas. nō tortuosos nō incōsuetas constructiones  
quēadmodū nōnulli faciūt qui primo supposita varia et multa in-  
tercludunt anteq; ad appositiū pueniāt quod adeo remouēt a casua  
libus suis: q; vir inde quisq; p̄cipi possit de his que patefacere vo-  
lunt. Caeus in sup ne imitando hos obscuros tortuosos et ppleros  
oratores: et trāsgressiones inutiles facies aut trāslatōes abusivas  
obscuras et indecētes que totā orationē cecam reddūt. Nec oīa fa-  
cile deuitabiles vicia: et p̄dictas tres cōmoditates in narrādo obti-  
nebis si Ciceronē imitaberis et eius regulas obseruabis. He due  
partes taliter tractande sunt ut post confirmationē sequat̄ confuta-  
tio vel mixtū ponātur: sc̄z q; cū cōfirmat̄ causa tua p aliquā ratio-  
nē: statim dissoluas argumētū quod tibi in oppositiū fieri posset  
facillime adipisceris ymaginādo apud te ipsum nō solū quicqd ex  
cōsuetudine cōtradici potest: sed etiā oē illud qđ ex callida et v̄suta  
malicia tu mētē aduersarij venire possit. et tūc oībus his cōsidera-  
tis repulsam addere stude refellēdo dolū. Et em̄ nequiciā armis  
superare necesse est quādō aliter fieri nequit. Vale.

¶ Modus conficiendi epistolas per breuis fratris  
Huillermi Sophonenſis oratoris elegantissimi fe-  
liciter finē habet p Magistrū Huidonē Mercatorē  
Anno dñi Mcccc. xcviij. die. xxiiij. Septēbris.

Pro Dyonisio Rosse.



510 <sup>3<sup>e</sup> pièce</sup>

Jacobus. — des epistolande.  
fulliano more. vnu. m. 4.

Double du 609 <sup>5<sup>e</sup> pièce</sup>

Echange en 1895 avec la  
bibliothèque nationale



RE

